

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکز

دانشکده روان شناسی و علوم اجتماعی ، گروه علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش : مردم شناسی

عنوان :

تحلیل مردم شناختی نمادهای تابلوهای هنری ایستگاه های مترو

(مورد مطالعه ، خط ۲ تهران)

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر محمد همایون سپهر

استاد مشاور :

سرکار خانم دکتر فریبا میر اسکندری

پژوهشگر :

مریم آقازاده

بهار ۱۳۹۱

سلام ارضی

تقدیم به

روح مادر عزیزم که همیشه در آروزی پیشرفت فرزندانش در زندگی بود.

و

تقدیم به

همسر عزیزم و دختر دلبندم که صبورانه مرا در انجام این رساله یاری

نموده اند.

حال که به یاری خداوند متعال این رساله به پایان رسیده است؛ از جناب آقای
دکتر محمد همایون سپهر (استاد راهنما) و سرکارخانم دکتر فریبا میر
اسکندری (استاد مشاور) که از آموخته ها و تجربیات و راهنمایی های ایشان
بهره برده ام تشکر و قدر دانی نموده، توفیق روزافزون ایشان و تمامی آنان که
در راه تعلیم و تربیت تلاش می کنند را از ایزد منان خواستارم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **مریم آقازاده** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **۸۹۰۶۷۱۴۸۰۰۰** در رشته علوم اجتماعی-مردم شناسی در تاریخ **۱۳۹۱/۳/۲۸** از پایان نامه خود تحت عنوان **" تحلیل مردم شناختی نمادهای تابلوهای هنری ایستگاه های مترو (مورد مطالعه خط ۲ تهران)"** با کسب نمره **۱۸** و درجه **عالی** دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: **مریم آقازاده**

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ: ۲۸/۳/۱۳۹۱

دانشجوی کارشناسی ارشد **مریم آقازاده** از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره

۱۸ به حروف هجده و با درجه **عالی** مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

چکیده

ایستگاه‌های مترو بعنوان یکی از مکان‌های پر رفت و آمد، تابلوهایی هنری با مضامین آئینی، دینی، اسطوره‌ای و طبیعی را در خود جای داده است که این تابلوها به نوبه خود معرف فرهنگ این مرزو بوم هستند. بی‌گمان هنر را باید یکی از عوامل ضروری حیات اجتماعی به حساب آورد. آثار هنری از طریق نمادها عواطف جمعی را بیان می‌کنند. هنر؛ بیان شیوه زندگی انسان و مناسبات انسانی و بیان رنج‌ها و شادی‌های آدمی.

هنر نوعی زبان ارتباطی است زیرا وقتی هنر خود را در آثار هنری مانند کاشیکاری، حکاکی، نقاشی و... نشان می‌دهد از نمادها بهره می‌گیرد که بسیاری از این نمادها در جهان مشترکند لذا میتواند قابل فهم برای اغلب افراد شود صرف نظر از ملیت و مرزهای جغرافیایی. در عین این که هنر در قالب نماد بیانگر جهان بینی، باورها، سنن و تاریخ یک ملت نیز هست. و می‌تواند همبستگی آفرین هم باشد.

در پژوهش حاضر - تحلیل مردم‌شناختی نمادهای تابلوهای هنری خط ۲ متروی تهران- تابلوهای هنری ایستگاه‌های مترو از مبداء صادقیه تا مقصد؛ تهرانپارس مورد مطالعه قرار گرفته اند. در این پژوهش تابلوهای هنری مردم‌شناختی مترو بر اساس موضوع دسته بندی شده اند که عبارتند از: طبیعت‌گرا، حیوانات، اساطیری، تاریخی، ملی و اجتماعی، نمادگرا، آئینی و ملی، خوشنویسی، قالبیابی، معماری، ادبیات و هنر ایرانی انتزاعی و تلفیقی و نیز حمل و نقل عمومی. نمادهای مختلف هم بر اساس موجودیت آنها در این تابلوها مطرح گردیده اند. آنچه مسلم است اینکه موضوعات و نمادهای موجود در این تابلوها برگرفته از آداب و رسوم، عقاید و باورها، آئین‌ها و اساطیر ایرانی انداز نظر محل نصب هم باید گفت به‌ترین مکان‌ها یعنی کنار پله‌ها و یا رو به محل انتظار مسافران، هوشمندانه برای اینکار انتخاب شده اند تا بتوانند بیشترین جلب نظر را داشته باشند.

کلید واژه‌ها: نماد، اسطوره، مترو، تابلو، هنر، مردم‌شناسی

مقدمه

در ایران مترو پدیده ای جدید در زمینه حمل و نقل است. تکنولوژی جدیدی که حامل تحولاتی در فرهنگ مردم است. ایستگاههای مترو با جای دادن تابلوهای هنری در خود زمینه ای را برای معرفی فرهنگ ایرانی و نیز فرهنگ ایرانی آمیخته با فرهنگ اسلامی فراهم آورده اند. این آثار علاوه بر این آرامش بخش فضای مترو نیز هستند. زیرا حتی برای چند لحظه روحی تازه در جان خسته مسافرانی که به آن ها می نگرند، می دمند.

در پژوهش حاضر در زمینه کلیات تحقیق مطالبی آورده شده و اشاره ای به پژوهش های انجام شده در باره مترو در زمینه های مختلف کرده، از نظریات بزرگان مکتب انسانشناسی نمادین (تفسیری) نظیر گیرتز و... استفاده شده است. و در فصل دوم تاریخچه ای هر چند مختصر از شهر تهران در ادوار مختلف تاریخی مختلف بیان شده، سپس تاریخچه ای مختصر از حمل و نقل شهری در تهران و معرفی مترو و پیشینه آن در جهان بیان شده تصاویری به عنوان نمونه از برخی ایستگاه های مترو در سایر کشورها ارائه شده است علاوه بر آن اشاره ای به حمل و نقل در ایران کرده در ادامه در مورد مردم شناسی هنر و قلمرو آن در بخش چارچوب نظری مطالبی به اختصار آورده شده است. همچنین مطالبی در زمینه ارتباط انسان شناسی نمادین و سایر حوزه ها ارائه گردیده، تعریفی از برخی مفاهیم مانند نماد، هنر و اسطوره ارائه شده است. در فصل سوم روش تحقیق تشریح شد و فصل چهارم اختصاص یافته است به یافته های تحقیق که در آن به تحلیل مردم شناختی نمادهای تابلوهای هنری ایستگاه های خط ۲ مترو و دسته بندی موضوعی آنها پرداخته شده است. و در پایان هم در فصل پنجم به نتیجه پژوهش و بیان مشکلات پرداخته شده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
	چکیده
	مقدمه
۲	کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱- بیان مساله.....
۲	۲-۱- اهداف تحقیق.....
۳	۳-۱- انگیزه تحقیق.....
۴	۴-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۴	۵-۱- پرسش های تحقیق.....
۵	۶-۱- پیشینه تحقیق.....
۱۳	۷-۱- روش تحقیق.....
۱۳	۸-۱- قلمرو و زمان تحقیق.....
۱۵	فصل دوم: ادبیات تحقیق.....
۱۶	۱-۲- بخش اول: مبانی نظری.....
۱۶	۱-۱-۲- جامعه (منطقه) مورد مطالعه.....

- ۱۶.....۱-۱-۱-۲-مشخصات جغرافیایی و معرفی استان تهران
- ۱۷.....۲-۱-۱-۲-آب و هوای استان تهران
- ۱۷.....۳-۱-۱-۲-سابقه تاریخی استان تهران
- ۱۷.....۱-۳-۱-۱-۲-ده تهران
- ۱۸.....۲-۳-۱-۱-۲-شهر شدن تهران
- ۱۸.....۳-۳-۱-۱-۲-علل برگزیدن تهران برای پایتخت شدن
- ۱۹.....۴-۳-۱-۱-۲-شهر شدن در تهران در ادوار مختلف
- ۲۳.....۴-۱-۱-۲-محلات تهران
- ۲۴.....۵-۱-۱-۲-دروازه های اطراف شهر
- ۲۸.....۶-۱-۱-۲-وجه تسمیه
- ۲۹.....۷-۱-۱-۲-جمعیت
- ۲۹.....۸-۱-۱-۲-زبان
- ۳۰.....۹-۱-۱-۲-دین
- ۳۰.....۱۰-۱-۱-۲-صنایع
- ۳۰.....۱۱-۱-۱-۲-حمل و نقل
- ۳۱.....۱-۱۱-۱-۱-۲-پیشینه آشنایی ایرانیان با حمل و نقل
- ۳۲.....۲-۱۱-۱-۱-۲-تاریخچه حمل و نقل شهری در ایران؛ وسایل حمل و نقل در قدیم

- ۴۴۳-۱۱-۱-۱-۲ مترو (راه آهن شهری).....
- ۴۵۱-۳-۱۱-۱-۱-۲ تاریخچه احداث مترو در جهان.....
- ۴۵۲-۳-۱۱-۱-۱-۲ مترو برای غیر مسافر.....
- ۴۵۳-۳-۱۱-۱-۱-۲ مترو؛ جان پناه.....
- ۴۶۴-۳-۱۱-۱-۱-۲ ایستگاه های مترو.....
- ۴۶۵-۳-۱۱-۱-۱-۲ چگونگی کار مترو.....
- ۴۷۶-۳-۱۱-۱-۱-۲ ویژگی های خطوط مترو.....
- ۴۷۷-۳-۱۱-۱-۱-۲ هنر در مترو.....
- ۵۶۸-۳-۱۱-۱-۱-۲ مترو در ایران.....
- ۵۶۹-۳-۱۱-۱-۱-۲ تاریخچه ایستگاه های مترو.....
- ۵۹۱۲-۱-۱-۱-۲ نماد(symbol).....
- ۵۹۱-۱۲-۱-۱-۱-۲ سرآغاز نماد.....
- ۶۱۲-۱۲-۱-۱-۱-۲ تعریف نماد.....
- ۶۲۳-۱۲-۱-۱-۱-۲ انواع نماد.....
- ۶۳۴-۱۲-۱-۱-۱-۲ نماد و فرهنگ.....
- ۶۳۵-۱۲-۱-۱-۱-۲ دیدگاه مردم شناسان در مورد نماد.....
- ۶۴۶-۱۲-۱-۱-۱-۲ فرهنگ(culture).....

- ۶۵کارکرد نماد.....۷-۱۲-۱-۱-۲
- ۶۵اسطوره (Myth).....۱۳-۱-۱-۲
- ۶۶تعریف اسطوره.....۱-۱۳-۱-۱-۲
- ۶۸اسطوره و رمز.....۲-۱۳-۱-۱-۲
- ۶۸قصه افسانه اسطوره.....۳-۱۳-۱-۱-۲
- ۶۹اسطوره و جایگاه آن در فرهنگ.....۴-۱۳-۱-۱-۲
- ۷۰روانشناسی اسطوره و روانشناسی.....۵-۱۳-۱-۱-۲
- ۷۱اسطوره و نماد.....۶-۱۳-۱-۱-۲
- ۷۱جایگاه آن در انسانشناسی.....۷-۱۳-۱-۱-۲
- ۷۲هنر.....۱۴-۱-۱-۲
- ۷۲منشاء هنر.....۱-۱۴-۱-۱-۲
- ۷۳تعریف هنر.....۲-۱۴-۱-۱-۲
- ۷۵هنر و جامعه.....۳-۱۴-۱-۱-۲
- ۷۶هنر و جادوی تصویر.....۴-۱۴-۱-۱-۲
- ۷۶عوامل موثر بر هنر.....۵-۱۴-۱-۱-۲
- ۷۸هنر و روانشناسی.....۶-۱۴-۱-۱-۲
- ۷۸تعریف واژه های اصلی در مردم شناسی نمادین.....۱۵-۱-۱-۲

بخش دوم : چارچوب نظری

۲-۲-چارچوب نظری ۸۰

۲-۲-۱-مردم شناسی هنر ۸۰

۲-۲-۲-قلمروی موضوعی مردم شناسی هنر ۸۱

۲-۲-۳-انسانشناسی نمادین ۸۱

۲-۲-۴-انسان شناسی نمادین و دین ۸۳

۲-۲-۵-انسان شناسی نمادین و ماتریالیسم فرهنگی ۸۴

۲-۲-۶-انسان شناسی نمادین و ساختارگرایی ۸۴

۲-۲-۷-انسان شناسی نمادین و تفسیر ۸۵

۲-۲-۸-انسان شناسی نمادین و روانشناسی ۸۵

۲-۲-۹-اصول مردم شناسی نمادین ۸۶

۲-۲-۱۰-صاحب نظران انسان شناسی نمادین ۸۶

۲-۲-۱۱-روش مردم شناس نمادین ۸۹

۲-۲-۱۲-انتقادات به انسان شناسی نمادین ۸۹

فصل سوم : روش تحقیق ۹۱

فصل چهارم: یافته های تحقیق ۹۴

یافته های تحقیق ۹۵

- ۹۵ ۱-۴-دسته بندی موضوعی تابلوها
- ۹۷ ۱-۱-۴-طبیعت گرا
- ۹۷ ۱-۱-۱-۴-آسمان
- ۹۸ ۱-۱-۲-خورشید
- ۱۰۱ ۱-۱-۳-ماه
- ۱۰۲ ۱-۱-۴-آب
- ۱۰۳ ۱-۱-۵-کوه
- ۱۰۴ ۱-۱-۶-درخت
- ۱۰۸ ۱-۱-۷-میوه
- ۱۱۰ ۱-۱-۸-گل
- ۱۱۲ ۱-۱-۹-فصول سال
- ۱۱۴ ۱-۱-۱۰-حیوانات
- ۱۱۷ ۱-۱-۱۱-پرندهگان
- ۱۱۹ ۱-۲-۱-۴-فولکلوریک
- ۱۱۹ ۱-۳-۱-۴-اساطیری
- ۱۱۹ ۱-۳-۱-۴-اسب
- ۱۲۱ ۱-۳-۲-۴-سیمرغ

- ۱۲۴ ۴-۱-۴-تاریخی
- ۱۲۷ ۴-۱-۵-اجتماعی و ملی
- ۱۳۰ ۴-۱-۶-مذهبی
- ۱۳۲ ۴-۱-۷-موضوعات نمادگرا
- ۱۳۲ ۴-۱-۷-۱-شکار
- ۱۳۴ ۴-۱-۷-۲-کبوتر سفید
- ۱۳۴ ۴-۱-۷-۳-کوزه
- ۱۳۴ ۴-۱-۷-۴-انسان
- ۱۳۵ ۴-۱-۸-حمل و نقل عمومی
- ۱۳۷ ۴-۱-۹-نقوش و خطوط هندسی
- ۱۳۸ ۴-۱-۱۰-هنر معماری و بناها
- ۱۴۳ ۴-۱-۱۱-خوشنویسی و نگارش
- ۱۴۸ ۴-۱-۱۲-هنر قالبیافی
- ۱۴۹ ۴-۱-۱۳-موسیقی
- ۱۵۰ ۴-۱-۱۴-ادبیات و هنر ایرانی
- ۱۵۱ ۴-۱-۱۵-آیینی - ملی
- ۱۵۵ ۴-۱-۱۶-رنگ ها

۱۵۷ ۱۷-۱-۴- موضوعاتی تلفیقی حاوی نمادهای هندسی

۱۶۳ ۱۸-۱-۴- موضوعاتی انتزاعی

۱۶۷ ۱۹-۱-۴- سبک، مواد و جنس تابلوهای هنری مترو

۱۶۸ فصل پنجم: نتیجه گیری

۱۶۸ ۱-۵- نتیجه گیری

۱۷۰ ۲-۵- مشکلات تحقیق

۱۷۱ منابع و مآخذ

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

ایران سرزمینی است با غنای فرهنگی، ادبی و اسطوره ای بسیار غنی و.... و نیز تمدنی باستانی. فرهنگ این سرزمین با پیشینه عظیم تاریخی خود سرشار از نمادها و رموز رازهاست و نیز اعتقاد به نیروهای خیر و شر، اعتقاد به مانای گیاهان، حیوانات و انسان ها و حتی موجودات عجیب الخلقه که مظاهر این اعتقادات را در معماری ها و نقوش هخامنشی و ساسانی می بینیم و نیز شکل تحول یافته آنها را در آثار پس از اسلام. مانند نقوش اسلیمی بی نظیری که در معماری یا نقوش قالی، کاشیکاری گچبری، معرق و... ایجاد شده اند.

همه آداب و رسوم ایرانیان برگرفته از تمدن و فرهنگ غنی این مرز و بوم است. تا جایی که هنرمندان و شعرای ایرانی و... همواره تحت تاثیر این تمدن کهن و فرهنگ عظیم به خلق آثار خود پرداخته اند. به عنوان مثال فردوسی در شاهنامه به خلق شخصیتها و تصاویری شگرف دست می یازد. هنوز شعرا و هنرمندان و... در این دیار آثار خود را بر اساس همین باورها و فرهنگ اصیل ایرانی می آفرینند که نمود عینی آن را در تابلوهای هنری متروی تهران؛ خط (۲) می توان مشاهده کرد که هر کدام از آنها در قالب تصاویری از سوک ها، سورها، جشن ها و وقایع اجتماعی و... در دل خود نمادها و اسطوره هایی را جای داده اند که ذهن بیننده را با جنبه های مختلف خود درگیر می کنند؛ جنبه های آئینی، اسطوره ای، مذهبی و.... که درک و تحلیل مردم شناختی آنها از امور ضروری است.

۱-۲- اهداف تحقیق

از اهداف پژوهش حاضر تحلیل مردم شناختی نمادها و موضوعاتی است که در تابلوهای هنری متروی خط دو متروی تهران شکل گرفته اند. و نیز بر آنیم تا به نحوه ایفای نقش سوابق و ریشه های فرهنگی در ظهور تابلوهای هنری در خط ۲ متروی تهران و نمادهای موجود در آنها بپردازیم.

از آنجا که هنر بازتابی از فرهنگ یک ملت است و مقصود مردم شناس هم چیزی جز شناساندن این روح و فرهنگ نیست. بدون شک تابلوهای هنری مترو نیز آئینه‌ای تمام نما از فرهنگ این ملت است که مضامینی تاریخی، اساطیری، اجتماعی، فرهنگی و آئینی و مذهبی و... را در خود جای داده‌اند. در پژوهش حاضر به تحلیل و تشریح نمادها و نقش‌ها در تابلوهای هنری خط دو متروی تهران با نگاهی مردم شناسانه پرداخته ایم.

هدف کلی

تحلیل و بررسی مردم شناختی نمادهای تابلوهای هنری ایستگاه‌های خط دو متروی تهران

اهداف فرعی

تحلیل نماد در فرهنگ مردم ایران

یافتن فرهنگ تصویری در تابلوهای هنری خط دو مترو

نمایاندن تجلی فرهنگ سینه به سینه یا فرهنگ عوام (فولکلور)

شناخت و بیان جایگاه تابلوهای هنری مترو در فرهنگ مردم تهران (مسافران)

رسیدن به نگاهی متفاوت از جایگاه نمادها و ارتباط آن با ضمیر مردم

یافتن جایگاه اساطیر و باورها و اعتقادات مذهبی در آثار هنری خط دو متروی تهران.

یافتن معنایی از نماد و اسطوره؛ بازتاب، کارکرد و جایگاه آنها در زندگی به ویژه زندگی ایرانی

امروزی

۱-۳-انگیزه تحقیق

علاقه و کنجکاوی شخصی نسبت به شناخت فرهنگ و عناصر و نمادهای ایرانی و سنتی آن و

ترکیب آن با عناصر اسلامی در تابلوهای هنری و همچنین احساس وظیفه به عنوان یک ایرانی، برای درک و سپس شناساندن اندیشه های نهفته در این نمادها به دیگران که در همه صحنه های زندگی یک ایرانی از تولد تا مرگ و در خوشی ها و ناخوشی ها جلوه گر است و از طرفی به عنوان دانشجوی کارشناسی ارشد وظیفه خود می داند که بتواند گوشه ای از هزارلای تودر توی این میراث عظیم فرهنگی را آشکار کند.

۱-۴- اهمیت و ضرورت تحقیق

جهان امروز جهان تغییرات است بی شک این تحولات شامل تحول در نمادها و نشانه ها و سایر عوامل ارتباطی دیگر هم می شود. در این راستا هنر که زبان نمادین بشر شمرده می شود هم از این جریان برکنار نمی ماند. و از آن جا که استفاده از مترو به عنوان یک وسیله حمل و نقل شهری بخشی از زندگی بشر امروزی است، لاجرم تابلوهای هنری نصب شده در ایستگاه های مترو نیز جایگاه خاصی در ذهن و زندگی آن ها می یابند. تابلوهای مذکور می توانند هر روز لحظاتی توجه هزاران مسافری را که در این ایستگاه ها توفقی دارند به خود جلب نمایند.

تابلوهای هنری ایستگاه های مترو تجلی هنر نمایی و خلاقیت ذهن هنرمند ایرانی است که با زبانی نمادین و رمز آلود و گاه در ترکیب با نمادهای تکنولوژیکی و مدرن و گاه در ترکیب با نمادهای اساطیری و مذهبی و... پیام های اعتقادی، تاریخی، فولکلوریک و اساطیری و... با بیننده رهگذر سخن می گویند. به عقیده پژوهشگر این تابلوهای هنری بازتابی از عقاید و باورها و حتی جهان بینی امروزی مردم این جامعه بوده، لذا شناخت این آثار می تواند کمک شایانی به درک و تطبیق عقاید و نگرشهای نهفته در آنها با باورهای کنونی مردم جامعه ما کند.

۱-۵- پرسشهای تحقیق

- آیا تابلوهای هنری ایستگاه های مترو و طبیعتاً نمادها و نقش های به کاررفته در آن ها صرفاً جنبه